

KAMIL KĘSIK

Z KRZEPIC DO KANADY.
PRACA POLONIJA KS. FRANCISZKA OLSZEWSKIEGO
NA PRERIACH ALBERTY

WPROWADZENIE

Ziemia kanadyjska była znana polskim emigrantom od połowy XIX wieku, kiedy w okolicie Ontario zaczęli przybywać pierwsi osadnicy z Kaszub. Po wprowadzeniu w życie ambitnych planów polityka Clifforda Siftona¹, entuzjasty zasiedlania kanadyjskich prerii emigrantami z Europy, zjawisko to nasiliło się od 1896 r. Odtąd wychodźców z Europy Środkowo-Wschodniej kierowano na świeżo usankcjonowane prawnie zachodnie prowincje Kanady: Manitoba, Saskatchewan i Alberta. Przybywali tam głównie emigranci z Galicji – Polacy, Ukraińcy, Białorusini i Żydzi, którzy utrzymywali łączność ze względu na związki językowo-kulturowe. Z racji, że osady te miały charakter rolniczy, nie były one zbyt duże. Taki układ urbanistyczny wymusił prowadzenie duszpasterstwa objazdowego, niespotykanego w innych

Ks. dr KAMIL KĘSIK – Uniwersytet Opolski; e-mail: achimos@interia.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3824-1101>.

¹ Clifford Sifton – ur. 10 marca 1861 r. w Arva (Kanada Wschodnia), kanadyjski polityk działający na przełomie XIX i XX wieku. Silnie związany był z Terytoriami Północno-Zachodnimi i Manitobą, przyczynił się do utworzenia prowincji Alberta i Saskatchewan. W 1888 r. został członkiem Zgromadzenia Legislacyjnego Manitoby, a w 1891 r. prokuratorem tej prowincji. W 1896 r. wybrano go do Izby Gmin Parlamentu Kanady, gdzie pełnił zadania ministra spraw wewnętrznych i komisarza do spraw Indian (minister Interioru). Pod jego kierownictwem przeprowadzono pomyślną akcję zachęcania emigrantów do przyjazdu i osadnictwa na rolniczych preriiach Kanady. Podjęte próby zakończyły się pełnym sukcesem, gdyż do 1905 r. napłynęły setki tysięcy emigrantów z USA, Wielkiej Brytanii oraz z Europy Środkowej i Wschodniej, w tym ludność z ziem zaboru rosyjskiego. W 1911 r. wycofał się z życia politycznego. Zmarł 17 kwietnia 1929 r. w Nowym Jorku. Zob. J.W. DAFOE, *Clifford Sifton in relation to his times*, Toronto: Macmillan Company of Canada 1931, s. 6, 35, 66.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

częściach kontynentu północnoamerykańskiego². Najmniejszym zainteresowaniem wśród polskiej emigracji cieszyła się rolnicza Alberta, gdyż według spisu powszechnego przeprowadzonego w Kanadzie w 1911 r., przybyły tam zaledwie 2243 osoby, co stanowiło niewielką część imigrantów w obszarach kopalnianych³. Osadnictwo polskie w preryjnych prowincjach rozwijało się wzdłuż linii kolejowych. Spółka *Canadian Pacific Railway* (CPR) odsprzedawała część swoich ziem koncernom rolniczym (*homestead*), od których emigranci nabywali je na własność. Z biegiem czasu ciężkie warunki przyrodnicze – słaba jakość ziemi, suchy klimat z małą ilością deszczu – zmuszały polskich osadników do przenoszenia się w inne części Alberty⁴.

Pierwsi polscy imigranci zaczęli przybywać tłumnie do Alberty w 1897 r., w okolice powszechnie nazywane Beaverhill Lake (Mundare)⁵. Wraz z poloniusami i innymi Słowianami przyłynęli misjonarze ze zgromadzenia księży oblatów⁶. Na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku trwał mit „o misji cywilizacyjnej” polskiego chłopca w bezludnych, dzikich puszczach Kanady, co napotkało na podatny grunt wśród biednej i upodlonej rosyjskiej jarzmie ludności polskiej⁷. W tym czasie Alberta (zwłaszcza część centralna) stała się obszarem, na którym Polacy nie wyobrażali sobie osadnictwa bez polskich księży. Kiedy osadnikom udało się pozyskać duchownego, rozpoczynali, bez żadnej zewnętrznej koordynacji i odgórnych planów, budowę kościołów. Środkowa Alberta przyciągnęła przede wszystkim chłopów,

² J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej (1896-1914)*, „Studia Polonijne” 13(1990), s. 167-168; S. RÓŻAŃSKI, *Polscy oblaci w Kanadzie – duszpasterze polonijni i misjonarze (1896-2016)*, Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum” 2019, s. 21.

³ *Fifth Census of Canada 1911*, vol. 2, Ottawa: Printed by C.H. Parmelee 1912, bp.

⁴ J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 170.

⁵ A. SYLLA, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements and the Polish Roman Catholic Church in Western Canada*, Toronto: Missionary Oblates of Mary Immaculate, Assumption Province, 1997, s. 124.

⁶ Zgromadzenie Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej (OMI) zostało założone przez ks. Eugeniusza de Mazenoda w 1816 r. we francuskiej Prowansji. Początkowo zakonnicy zajmowali się głoszeniem misji ludowych, jednak szybko rozpoczęli działalność *ad gentes*. Pierwsi oblaci dotarli do Kanady w 1841 r. Ich misja ewangelizacyjna trwa do dzisiaj w wielu miejscach globu. Zob. J. PIELORZ, *Błogosławiony Józef Cebula OMI (1902-1941). Wychowawca młodzieży i męczennik za postawę kapłańską*, Poznań: Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej 2005, s. 24-28, 32-39, 45-46; E. TRELA-MAZUR, *Oblaci polscy we Francji i krajach Beneluksu*, [w:] *Duchowieństwo polskie w świecie*, red. A. Judycka, Z. Judycki, Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski 2022, s. 343.

⁷ J. MAZUREK, *Kraj a emigracja. Ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 r.)*, Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2006, s. 71.

natomiast część południowa skupiła rzemieślników i górników⁸. W klimat rolniczej prerii wpisał się polski diakon Franciszek Olszewski, który w 1899 r. dołączył do tutejszych oblatów⁹.

Celem artykułu jest zaprezentowanie pracy misyjnej polskiego kapłana w pionierskim okresie kolonizacji w Kanadzie w latach 1899-1910, który z uporem organizował placówki kościelno-oświatowe scalające Polonię. W tym celu wykorzystano materiały z pięciu archiwów diecezjalnych w: Częstochowie, Edmonton, Krakowie, Toronto i Wheeling-Charleston oraz z prywatnych zbiorów rodziny ks. Olszewskiego. Dopełnienie stanowi dostępna literatura przedmiotu, zwłaszcza opracowania pamiątkarskie. W tekście posłużono się metodą analizy i syntezy źródeł, których wyniki opracowano w układzie problemowo-chronologicznym.

MŁODOŚĆ I POCZĄTKI POWOŁANIA MISYJNEGO

Franciszek Olszewski urodził się 29 listopada 1869 r. w Krzepicach w guberni piotrkowskiej, w powiecie częstochowskim na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej. Rodzicami przyszłego duchownego byli Franciszek i Marianna z Kulejowskich. Ojciec prowadził wielopokoleniowy zakład stolarski oraz zajmował się rolnictwem. Rodzina odznaczała się głęboką religijnością, która przejawiała się m.in. udziałem matki Marianny w starodawnym Bractwie Świętego Józefa funkcjonującym przy kościele parafialnym¹⁰. Sakrament chrztu przyjął w krzepickim kościele św. Jakuba Apostoła w dniu urodzenia z rąk proboszcza ks. Wawrzyńca Brzezińskiego¹¹.

⁸ W. KLUIJ, *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriach Kanady (1898-1927)*, [w:] *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum” 2007, s. 48.

⁹ E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholik Churches and missions in Central Alberta*, Winnipeg–Manitoba: West Canada Publishing Co. 1914, s. 115-116.

¹⁰ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza, sygn. Księgi parafialne 329, Album condidatorum Confraternitatis SSmi Patriarche Josep consignandorum in ecclesia Krzepices, s. 27; <https://m.niedziela.pl/artukul/74028/Misjonarz-w-kanadyjskim-Krakowie> [dostęp: 25.03.2024].

¹¹ Ks. Wawrzyniec Brzeziński – ur. 9 sierpnia 1813 r. w Klonowie k. Złoczewa. Świecenia kapłańskie przyjął w 1836 r. we Włocławku. Po wikariatach został proboszczem w Krzepicach (1859-1877), w których zasłynął jako wielki patriota podczas rozruchów powstańczych w 1861 r., kiedy prowadził nielegalną pieszą pielgrzymkę na Jasną Górę, która po przyłączeniu się do niej pątników z Kłobucka stanowiła potężną rzeszę ludzi niosących m.in. sztandary z zakazanymi symbolami. Po upadku powstania, w krzepickim kościele w głównym ołtarzu umieścił sześć posrebrzanych orłów jako symbol walczącej Polski. Zmarł 22 września 1877 r. Zob. K. KĘSIK,

Od roku 1883 uczęszczał do miejscowej szkoły elementarnej. Następnie uczył się w jednym z okolicznych gimnazjów, które ukończył przed 1892 r. Religijne wychowanie w domu wpłynęło na jego powołanie do stanu duchownego¹². Po licznych kwerendach archiwalnych nie udało się ustalić jego drogi wiodącej od zakończenia edukacji średniej aż do odległych Włoch. W 1892 r. rozpoczął aspiranturę świecką w zakładzie salezjańskim w Turynie. W latach 1893-1895 odbył nowicjat zakonny u salezjanów we włoskiej Ivrei¹³. W tym czasie studiował filozofię i teologię, zgłębiając podstawy duchowości i misji pedagogicznej zakonu. W latach 1895-1898 przebywał w Kolegium Teologicznym na Uniwersytecie w Lille Pas-de-Calais we Francji, w którym uzyskał stopień bakalaureatu i *doctora devinitatis*. W tym czasie zetknął się z oblatami, którzy przygotowywali się do misji w Kanadzie. Uczelnia była wspierana przez przemysłowców dbających o rozkrzewianie katolickich wartości w środowisku robotniczym. Z taką myślą kontynuował studia, w trakcie których postanowił służyć polskim emigrantom w Ameryce Północnej. Ten zamiar zbiegł się z apelem kanadyjskiego episkopatu, w imieniu którego ordynariusz diecezji St. Boniface – bp Adélarde Langevin¹⁴ prosił cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I¹⁵ o mobilizowanie ducho-

Duchowieństwo katolickie powiatu wieluńskiego a sprawa narodowa w latach 1842-1865, „Rocznik Zduńskowski” 2(2023), s. 55-56; D. ZŁOTKOWSKI, *Krzepice w XIX wieku – społeczeństwo i gospodarka*, [w:] *Krzepice a historia Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Krzepice 2008, s. 114.

¹² Office of Archives and Records Diocese of Wheeling-Charleston [dalej: OArWCh]: sygn. Clergy, Rev. Francis Olszewski, s. 1-3; Archdiocesan Archives of Edmonton [dalej: ArE], sygn. Sacramental records, St. Thomas Catholic Church at Tomahawk, Alberta, Application of Rev. Francis Olszewski, bp.; <https://ssw.sdb.org.pl/formacja-aspirantow/> [dostęp: 24.03.2024].

¹³ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej Kraków, sygn. (stara) 1454, J. Długolecki SDB, *Polacy w nowicjatch salezjańskich poza swoją prowincją do roku 1914*, Kolonia 1975, s. 15, 27 (mps); Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej Kraków, sygn. (stara 1403), A. Ślida SDB, *Nowicjusze polscy w nowicjatch włoskich*, [b.m.r.w.], s. 5 (mps).

¹⁴ Bp Adélarde Langevin – ur. 23 sierpnia 1855 r. w Saint-Isidore w południowej Kanadzie. Do zakonu oblatów wstąpił w Lachine k. Montrealu, gdzie przyjął święcenia kapłańskie w 1881 r. W 1894 r. został mianowany arcybiskupem diecezji St. Boniface. Szeroko działał na rzecz emigrantów osadzających się w jego diecezji, zezwalając na budowy kościołów różnych mniejszości narodowych. Zmarł 16 czerwca 1915 r. i został pochowany na cmentarzu przy katedrze w St. Boniface. Zob. J. MAGNAN, *I remember Archbishop Adelard Langevin*, Saint Boniface: Oblates of Mary Immaculate 1966, s. 28; E. SAKOWICZ, *Biuletyn Polonijny* (48), „Collectanea Theologica” 70(2000), nr 2, s. 133-134, 142.

¹⁵ Franciszek Józef I – ur. 18 sierpnia 1830 r. w Schönbrunn, cesarz Austrii (1848-1916) i król Węgier, Czech i Chorwacji, Prezydent Związku Niemieckiego (1848-1866). Zmarł w Schönbrunn 21 listopada 1916 r. i został pochowany w kryptach kościoła Ojców Kapucynów w Wiedniu. Zob. CH. DICKINGER, *Franciszek Józef I*, Warszawa: Świat Książki 2006, s. 24, 189.

wieństwa katolickiego z podległego mu terenu do pracy wśród polskojęzycznych emigrantów w jego diecezji. Do apelu przyłączyły się również władze diecezji St. Albert. Początkowo oddelegowano do Kanady dziesięciu oblatów, z którymi nawiązał kontakt emigrant-kleryk Olszewski. Jego przydatność do pracy misyjnej wynikała dodatkowo z dobrej znajomości języków: rosyjskiego, czeskiego i słowackiego, oraz posługiwania się w stopniu komunikatywnym językami: angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim. Ponadto stale potwierdzał swoją gotowość do przyjęcia święceń kapłańskich¹⁶.

MISJA W NIEZNANE

Olszewski pod koniec 1898 r. wypłynął statkiem z jednego z europejskich portów do Halifaxu w Nowej Szkocji w Kanadzie¹⁷. Stąd pociągiem udał się przez Montreal, Winnipeg, Calgary do Strathcony w pobliżu Edmonton, będącej osiedlem na południowym brzegu rzeki North Saskatchewan – była to końcowa stacja północnej linii kolei CPR¹⁸. O jego przyjeździe byli powiadomieni stosunkowo wcześniej przebywający tam od niedawna księża – rodzeni bracia – Wojciech¹⁹ i Jan Wilhelm²⁰ Kulawi OMI, którzy przybyli na

¹⁶ OArWCh, sygn. Clergy, Rev. Francis Olszewski, s. 1-3; ArE, sygn. Sacramental records, St. Thomas Catholic Church at Tomahawk, Alberta, Application of Rev. Francis Olszewski, bp.

¹⁷ W opracowaniach tematu najczęściej podawane są porty w Hamburgu, Bremie lub Antwerpii, z których wypływały statki z emigrantami z Europy do Ameryki Północnej. W dokumentacji prywatnej ks. Olszewskiego nie ma na ten temat żadnej wzmianki, także w przeanalizowanych listach pasażerów nie odnaleziono jego nazwiska, gdyż dostępne listy są niepełne.

¹⁸ Archiwum prywatne Haliny Raczyńskiej-Molik, sygn. brak, Schedule tableau No 1, s. 23; J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 170.

¹⁹ Ks. Wojciech Kulawy (OMI) – ur. 16 kwietnia 1871 r. w Leśnicy k. Opola. Po ukończeniu Collegium Carolinum w Valkenburgu został wysłany do Ottawy na studia seminaryjne. Po święceniach kapłańskich przyjętych 17 kwietnia 1898 r. rozpoczął pracę jako pierwszy polski kapłan wśród Polonii, która zasiedlała prowincję Manitoba. Zorganizował wielonarodowościową parafię w Winnipeg. W 1905 r. wyjechał do Filadelfii w USA, skąd niebawem wrócił do Polski. Zmarł 3 kwietnia 1943 r. w Jędrzejowie k. Kielc. Zob. P. PORWOŁ, *Kulawy Wojciech OMI (1871-1943)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.*, red. J. Pater, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1996, s. 221-222.

²⁰ Ks. Jan Wilhelm Kulawy (OMI) – ur. 15 maja 1872 r. w Leśnicy k. Opola. Po ukończeniu Collegium Carolinum w Valkenburgu złożył śluby zakonne i został skierowany na studia teologiczne do Ottawy. Po święceniach 4 czerwca 1898 r. został przydzielony do współpracy z bratem Wojciechem w Manitobie. W 1904 r. wyjechał do Europy. 9 lipca 1941 r., przebywając na Świętym Krzyżu został aresztowany przez Niemców i przewieziony do obozu w Auschwitz, w którym

zaproszenie swojego współbrata zakonnego bpa Vitala-Justina Grandina OMI²¹. Hierarcha pragnął, aby przybywający emigranci na prerie z Europy Wschodniej posiadali duszpasterzy mówiących zrozumiałym dla nich językiem. Bracia Kulawi podjęli pracę wśród Słowian i Niemców w Winnipeg, Manitobie, Saskatchewan oraz Albercie²². Emigrant Olszewski po wstępnym zapoznaniu się z nową rzeczywistością udał się do bpa Grandina OMI w celu przedstawienia się i złożenia prośby o udzielenie mu święceń kapłańskich. Biskup skierował go do odebrania formacji duchowej w jedynym kanadyjskim seminarium w Ottawie²³. Jednocześnie został przydzielony do współpracy pastoralnej z oblatem – ks. Wojciechem Kulawym OMI. Po raz pierwszy uczestniczył w mszy odprawionej przez oblata w języku polskim w domu Grzegorza Skulskiego. Podstawowym zadaniem kleryka Olszewskiego była katechizacja przy parafii w Rabbit Hill²⁴. Zakonnicy niebawem założyli w Winnipeg wielonarodowościową parafię pw. Ducha Świętego, która była pierwszą polonijną placówką na zachodzie Kanady. Tutaj emigrant z Krzepic zdobył konieczne przygotowanie duszpasterskie do uzyskania święceń kapłańskich. Olszewski postanowił zostać księdzem diecezjalnym, nie wstępując do zgromadzenia oblatów, na co wyrażono zgodę. W grudniu 1899 r. otrzymał święcenia niższe i diakonat. Prezbyterat przyjął 6 stycznia 1900 r. w katedrze w Edmonton z rąk bpa Grandina i został inkardynowany do die-

zginął 10 września 1941 r. Zob. P. PORWOŁ, *Kulawy Jan Wilhelm OMI (1872-1941)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, s. 220-221.

²¹ Bp Vital-Justin Grandin OMI – ur. 8 lutego 1829 r. w Saint-Pierre-sur-Orthe we Francji. W 1851 r. wstąpił do zakonu oblatów i w 1854 r. przyjął święcenia kapłańskie. Został wysłany do Kanady, gdzie dość długo przygotowywał się do pracy wśród rodzimej ludności indiańskiej. W 1871 r. został pierwszym biskupem diecezji St. Albert, wydzielonej z diecezji St. Boniface. Propagował silną asymilację tubylczej ludności indiańskiej z kulturą amerykańsko-europejską poprzez system szkolno-internatowy, co współcześnie zostało uznane za potężne nadużycie w zakresie eksterminacji autochtonów i spotkało się w latach 2021-2023 z potępieniem Kościoła katolickiego. Należy zaznaczyć, że każda jego decyzja w tym zakresie była konsekwencją agresywnych decyzji premiera kanadyjskiego odpowiedzialnego za naturalizację tubylców – Johna Macdonalda. Zmarł 3 czerwca 1902 r. w Albercie. Zob. https://caedm.ca/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_28_Bishop_Grandin_Backgrounder.pdf [dostęp: 22.03.2024].

²² J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 174-176; Archiwum Oblackiej Prowincji Wniebowzięcia w Toronto, sygn. brak, S. Puchniak, *Polish Missionary Oblates of Mary Immaculate*, t. 1: *Western Canada*, Toronto 1973, s. 8 (mps).

²³ W diecezji Edmonton nie funkcjonowało seminarium duchowne, dlatego kandydaci do stanu duchownego odbywali studia w Ottawie. Zob. P. PORWOŁ, *Kulawy Wojciech OMI (1871-1943)*, s. 221-222; TEGOŻ, *Kulawy Jan Wilhem OMI (1872-1941)*, s. 220-221.

²⁴ A. KOBOS, J. PĘKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995; the Polish Centennial in Alberta*, Edmonton: University of Alberta Press 1995, s. 67.

cezji St. Albert. Skierowano go z posługą do rodaków zasiedlających północne rejony stanu Alberta, które z racji trudnych warunków atmosferycznych określano mianem „pastwisk diabła”. Najcięższe były srogie i długie zimy, w czasie których gospodarstwa były przez kilka miesięcy odcięte od zwartych osiedli. To powodowało często rozgoryczenie emigrantów i w konsekwencji skutkowało alkoholizmem i samobójstwami wśród zdesperowanych osadników. W tym trudnym położeniu społecznym ks. Olszewski nie tracił nadziei na pomyślność swojej misji polonijnej²⁵.

SAMODZIELNA MISJA NA PRERII

Po przyjętych święceniach ks. Olszewski przez pewien czas był jedynym polskojęzycznym kapłanem regularnie pracującym w północnej Albercie²⁶. Pierwszym punktem misyjnym neoprezbitera była miejscowość Slough. Dotarł tam w bardzo deszczowy dzień. W czasie podróży zamokły wszystkie szaty liturgiczne, jednak wierni czekali aż wyschną, aby można było odprawić w nich mszę²⁷. Większą stabilizację uzyskał wśród Polaków w Chipman, w domach których odprawiał nabożeństwa. Następnie zamieszkał w miejscowości Nisku przy parafii Trójcy Świętej. W tym czasie obejmował opieką również wiernych przy kościele św. Michała Archanioła we wsi Wostok. Z racji duszpasterskich częściej zjawiał się w Beaver Lake, gdzie udzielał się wśród Polaków w Hay Lakes przy późniejszej parafii św. Piotra i Pawła. Silnie związał się z polonusami w parafii Matki Bożej z Góry Karmel w Waugh, w której rozpoczął budowę kościoła. Okazało się, że nie mógł fizycznie objąć opieką dotąd poznanych Polaków w Albercie. Postanowił zająć się osiedlami na północny zachód i południowy wschód od Edmonton do linii kolejowej CPR, wiodącej do kopalni węgla, na zachód od Calgary, natomiast południową część odstąpił braciom Kulawym. Był to okres, kiedy

²⁵ P. PORWOŁ, *Kulawy Wojciech OMI (1871-1943)*, s. 221-222; TEGOŻ, *Kulawy Jan Wilhelm OMI (1872-1941)*, s. 221-220-221; W. KLUIJ, *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriiach Kanady*, s. 49; J.W. KULAWY, *Letter of September 13, 1899 to the Superior General, Fr. Augier*, „Missionis” 37(1899), s. 367-372; Ł. ALBAŃSKI, M. KOWALSKI, *Bracia Kulawi i budowanie kompletności instytucjonalnej imigrantów polskich w Manitobie 1898-1905*, „Biografistyka Pedagogiczna” 8(2023), nr 1, s. 428; <https://moremaiorum.pl/ksiazka-franciszek-olszewski-krzewiciel-wiary-i-polskosci-za-wielkawoda/https://m.niedziela.pl/arttykul/74028/Misjonarz-w-kanadyjskim-Krakowie> [dostęp: 20.02.2024].

²⁶ W. KLUIJ, *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriiach Kanady*, s. 489.

²⁷ A. KOBOS, J. PĘKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995*, s. 35.

duchowny w natłoku prac kapłańskich wyróżniał się silnie misjonarskim trybem życia, będąc cały czas w drodze²⁸.

Organizująca się Polonia emanowała głębokim poczuciem tęsknoty do rodzinnych ziem. Wyrażało się to nazewnictwem zakładanych osiedli, które przyjmowały nazwy miast i miasteczek z dawnej Polski²⁹. Po kilku miesiącach intensywnej pracy objazdowej ks. Olszewski wybrał na stałe osiedlenie się rejon oddalony ok. 90 km na północ od Beaverhill Lake (Mundare). Założoną miejscowość nazwał Krakowem, aby przypomnieć, że tak jak Kraków jest sercem Polski, tak to było miejsce, skąd promieniowało życie religijne na wszystkie polskie osady³⁰. Swoją pierwszą mszę na nowym terenie odprawił w domu Piotra Seniuka – ukraińskiego rolnika żonatego z Polką. Duchowny korzystał z ich gościnności przez półtora roku, zanim udało mu się przenieść do nowo wybudowanego mieszkania. Miejscowa ludność życzliwie pomogła mu zorganizować tymczasowe schronienie. Zbudowano na rzecz swojego duszpasterza standardową chatę z bali drewnianych, uszczelnionych gliną i mchem, co miało zapewnić minimum ciepła w mroźne zimy. Opodał wystawiono, używając podobnej techniki, skromną stajnię dla koni i stodołę. Zamiast krytego dachu nakładano na wierzch chaty kopiaste sterty siana, które używano w zimie jako paszę dla żywego inwentarza. Ks. Olszewski, oprócz obowiązków duszpasterskich, w swoim obejściu pracował przy uprawie pszenicy oraz hodowli koni, krów i drobiu. Szczególną uwagę przykładął do utrzymania pary czarnych koni, które służyły do zaprzęgu w czasie objazdu osiedli znajdujących się pod jego jurysdykcją kanoniczną i prac polowych³¹.

W osadzie mieszkało kilkanaście rodzin katolickich i prawosławnych. Rozbieżność rytów liturgicznych nie przeszkodziła w planach budowy zaplecza religijno-oświatowego. Jednomysłność w tej sprawie była wynikiem

²⁸ Tamże, s. 11-13, 130; A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement (1899-1910)*, [w:] *Polish settlers in Alberta. Reminiscences and biographies*, red. A. Matejko, Toronto: Polish Alliance Press Ltd. 1979, s. 271; J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 177.

²⁹ A. RECYŃSKA, *Początki polskiego osadnictwa na kanadyjskich preriach w relacjach ojca Antoniego Sylli*, [w:] *Amerykomania*, red. W. Bernacki, A. Walaszek, t. 2, Kraków: Wydawnictwo UJ 2012, s. 705.

³⁰ A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271.

³¹ W gospodarstwie duchownego przeważnie znajdowało się od sześciu do ośmiu krów, para koni oraz niepoliczalna ilość drobiu. Zob. tamże, s. 271-273; TEGOŻ, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements*, s. 124.

problemów finansowych, a nie chęcią konwertowania na katolicyzm³². Ks. Olszewski podejmował rozmowy z mniejszością unicką w tej sprawie, jednak uznano to za zbyt daleko posunięty prozelityzm³³. Zanim rozpoczęto prace budowlane w Krakowie ks. Olszewski dokładnie eksplorował zaprzęgiem konnym podległy mu teren, który był wyjątkowo mało ucywilizowany. Preria była niebezpieczna pod względem zmienności pogody i dzikiej zwierzyny. Wielkim problemem były częste poblądzenia, zwłaszcza zimą³⁴. Pośród gęsto zalesionych obszarów i otwartych prerii odwiedzał wszystkie polskie osiedla. Bardzo chciał nawiązać kontakty z górnikami kopalni węgla kamiennego w Bankhead i Canmore. Ci parafianie byli w zasadzie jedynymi osobami, od których otrzymywał sówite datki pieniężne na planowane prace³⁵.

Po rzetelnym zapoznaniu się z całym terenem jego rozległej parafii uznał, że w Krakowie należało jak najszybciej zbudować kościół i szkołę. W tej kwestii wykazał się wyjątkową determinacją. Biedna i uboga preria mogła budzić uzasadnione obawy o pomyślność tych planów. Na przełomie 1900/1901 r. zakupił na zasadach oferowanych emigrantom pięć kwartałów ziemi i założył farmę, która miała stanowić pewne źródło dochodu na potrzeby rozpoczynających się inwestycji – zwłaszcza budowy kościoła z zapleczem plebańskim i szkolnym. Zakupiona ziemia była wyjątkowo urodzajna w porównaniu z innymi częściami nowych osiedli. Po zorganizowaniu niezbędnych maszyn rolniczych rozpoczął zasiewy. Miejscowi osadnicy starali się mu pomagać przy tych pracach, widząc jego bezinteresowne zaangażowanie dla dobra wspólnego. Od najbliższych parafian nie mógł liczyć na wsparcie finansowe, ale nadrabiał to swoim zaangażowaniem fizycznym. Subwencje napływały od górników³⁶.

Dalszą koniecznością była rozbudowa całego kompleksu kościelnego i gospodarczego. Po zapoznaniu się ze specyfiką klimatu i nastawieniem współtowarzyszy niedoli ks. Olszewski zaczął organizować zespół chętnych, którzy chcieli podjąć się wspólnej pracy przy centrum religijnym i społecz-

³² J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 171-172.

³³ M.H. MARUNCHAK, *The Ukrainian Canadians. A History*, Winnipeg: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in Canada 1970, s. 104.

³⁴ A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 273; <https://moremaiorum.pl/ksiazka-franciszek-olszewski-krzewiciel-wiary-i-polskosc-za-wielka-woda/> [dostęp: 20.02.2024].

³⁵ A. KOBOS, J. PEKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995*, s. 10-11; A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271.

³⁶ A. SYLLA, *Memories of Mundare*, Edmonton: Mundare Historical Society 1980, s. 55-57; TEGOŻ, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271.

nym. Sprawa znalazła poparcie wśród znających się na fachu budowlanym polskich emigrantów. Dzięki wspólnej determinacji udało się przed zimą w 1902 r. ukończyć budowę dwukondygnacyjnego budynku, który służył jako kaplica i szkoła do 1906 r.³⁷ Z racji zwiększających się potrzeb duszpasterskich rozpoczęto budowę większego obiektu. Do wykonania planów architektonicznych zachęcił znawców ciesielstwa spośród parafian. Do prac fizycznych przystąpiło kilkadziesiąt osób z okolicznych rodzin. Przy braku elektryczności i przyrządów mechanicznych nie wszystko jednak działo się w wyznaczonym czasie³⁸. Potrzebne okna, drzwi i resztę akcesoriów budowlanych ks. Olszewski sprowadzał z Strathcony lub Edmonton. Dwukondygnacyjny budynek spełniający funkcje religijne i społeczne miał wymiary 40x60 metrów. Na parterze znajdowały się cztery duże pomieszczenia. Jeden pokój był wykorzystywany jako kaplica, w drugim mieściła się zakrystia i szkoła z ławkami oraz organy. Trzeci pokój był kuchnią i jadalnią, a w czwartym urządzono kancelarię i sypialnię duchownego. Na piętrze znajdowały się cztery duże pomieszczenia, dwa przeznaczone dla chłopców i dwie sypialnie dla dziewcząt oraz osobny pokój dla nauczyciela. Wzdłuż budynku był korytarz, składający się z dwóch pomieszczeń po każdej stronie na dole i na górze. Był też mały balkon z jednej strony budynku. Z kaplicy korzystali zarówno katolicy polscy, jak i ukraińscy. W części budynku otworzono centrum integracji polonijnej. Od pierwszych tygodni funkcjonowania placówki odbywały się w niej wydarzenia kulturalne, które służyły do pielęgnowania patriotyzmu i wzmacniania lokalnej solidarności. W 1907 r. bp Emile Joseph Legal OMI oficjalnie dokonał poświęcenia całego obiektu³⁹.

³⁷ Nadzorcą technicznym i brygadzystą budowy był Piotr Hamulka, którego wspierali przede wszystkim Mateusz Huculak i Jan Wachowicz ze Skaro. Zob. A. SYLLA, *Memories of Mundare*, s. 55-57.

³⁸ W budowę nowego obiektu zaangażowało się sporo lokalnej Polonii. Trzon stanowili emigranci z okresu pionierskiego: Piotr Hamulka, Mateusz Huculak, Jan Wachowicz i Burzmiński. Powyżsi opracowali szczegółowy plan budowy kompleksu. Natomiast członkowie z rodzin: Bawolów, Jankowskich, Kindratów, Kresków, Kuryłów, Maliców, Turczańskich, Twardowskich i Wenzlów podjęli się prac fizycznych przy realizacji projektu. Zob. A. SYLLA, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements*, s. 124; TEGOŻ, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 273; <https://moremaiorum.pl/ksiadz-franciszek-olszewski-krzewiciel-wiary-i-polskosci-za-wielka-woda/> [dostęp: 20.02.2024].

³⁹ W. TKACZYK, *Kraków, Alta., archidiec. Edmonton*, [w:] *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, red. E. Walewander, Lublin: Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL 1993, s. 443-444; E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 116; A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 270-271.

Ksiądz Olszewski nie zamknął się w swoim Krakowie. Miał świadomość, że Polonia również zakładała osiedla w sporej odległości od centrum misji. Od początku 1903 r. rozpoczął intensywną misję objazdową po nowych terenach swojej parafii. Bezinteresownie odwiedzał polskie domy i udzielał sakramentów w Ednie, Fort Vermilion, Star i Warwick. Z racji małej diaspory nie wspominał o organizowaniu w tych miejscach kaplic ani szkół⁴⁰. Rozpoczął natomiast organizować na północy Alberty parafię w Demay Lake, która z czasem przybrała nazwę Round Hill. Szereg działek wokół miejscowego jeziora zostało wykupionych przez blisko 40 polskich osadników. Byli biedni, ale nie groził im głód ze względu na obfitość owoców, ryb, królików i dzikiego ptactwa⁴¹. W styczniu 1904 r. został posłany do pracy w tej samej części diecezji ks. Paweł Kulawy OMI – trzeci brat księży Kulawych z południa Alberty. Zakonnik znalazł wielkiego sprzymierzeńca i przyjaciela w ks. Olszewskim, który na rzecz przekazanej zakonnikowi parafii w Demay Lake podarował mu symbolicznie 5 dolarów na budowę kościoła. Oblat już w 1905 r. ukończył kościół i stworzył silną polską parafię, a wiernych stale mobilizował ks. Olszewski⁴². W tym czasie udał się na północny zachód od Camrose do polonusów osiadłych w Hay Lakes. Skutecznie zainicjował struktury parafii, którą w kolejnych latach zajmował się ks. Paweł Kulawy OMI⁴³.

W tym czasie ks. Olszewski udzielał sakramentów w domach osadników polskich w Waugh⁴⁴. Osobiście wyszukiwał nowych skupisk polskich emigrantów. Tym sposobem wiosną 1903 r. do miejscowości Wetaskiwin przybyła spora grupa Polaków. Duchowny udał się do nich i zaprosił do pomocy

⁴⁰ W. KRUSZKA, *Historia Polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*, t. 11, Milwaukee, Drukiem Spółki Wydawniczej Kuryera 1907, s. 28-29.

⁴¹ A. KOBOS, J. PEKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995*, s. 12.

⁴² Bracia ks. Wojciech i ks. Jan przed 1905 r. opuścili południe diecezji St. Albert i powrócili na ziemie polskie. W 1909 r. w ich miejsce przydzielono ks. Antoniego Sylla OMI, który objął katolików słowiańskiego pochodzenia wzdłuż linii kolejowej i w obozach górniczych. Dzięki niemu praca z Polonią w tej części Alberty była nadal kontynuowana. Zob. A. KUPKA, *Sylla Antoni*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, s. 406; W. KLUIJ, *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na prerii Kanady*, s. 50; A. KOBOS, J. PEKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995*, s. 35; E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 117-118.

⁴³ A. KOBOS, J. PEKACZ, *Polonia in Alberta 1895-1995*, s. 13.

⁴⁴ Ks. Olszewski znalazł przyjazny przystanek dla misji w domu Ukraińców: Józefa Seredy, Romana Medyńskiego i Józefa Patry. Duchowny związał się z nimi ze względu na prowadzoną przez nich hodowlę koni dobrej krwi, co wyjątkowo przypadło mu do gustu ze względu na jego zamiłowanie do koni. Zob. tamże, s. 13.

podczas mszy, jednak wykazywali mu dezaprobatę. Po Eucharystii w tzw. *immigration hall* podjął z nimi dyskusję, gdyż miał świadomość, że zostali poinstruowani jeszcze w Europie o konieczności zweryfikowania autentyczności duchownych w Kanadzie. Gdy przekonał ich, że faktycznie jest księdzem katolickim, zgodzili się, aby wspierać go w kolejnych spotkaniach polonijnych na sprawowaniu sakramentów⁴⁵. Sytuacja skomplikowała się w 1904 r., kiedy ks. Jan Kulawy OMI bezpowrotnie wyjechał do Europy. W Albercie zostało tylko dwóch polskojęzycznych duchownych: ks. Paweł Kulawy OMI⁴⁶ i ks. Olszewski oraz trzech unickich bazylianów. Niebawem również ks. Paweł wyjechał do Filadelfii w USA⁴⁷. Pomimo piętrzących się problemów personalnych, ks. Olszewski kontynuował misję na coraz szerszym obszarze. Jego staraniem w lipcu 1904 r. w Beaver Creek oddano na użytek Polaków pierwszą kaplicę. W tym samym czasie podjął starania o budowę kolejnej świątyni w miejscowości Skaro. Dzięki imponującej współpracy rodaków 5 lipca 1904 r. bp Legal OMI poświęcił kościół pw. Matki Bożej Dobrej Rady w tej miejscowości⁴⁸. Równocześnie trwały prace przy budowie kolejnej świątyni na zakupionej przez ks. Olszewskiego ziemi w Wostoku k. St. Michael. Prace budowlane zakończono 18 grudnia 1906 r., a kaplica otrzymała za patrona św. Jana Kantego⁴⁹. Duchowny planował przekazać ten kościół na rzecz samodzielnej parafii polskiej, ale nie można było pozyskać polskojęzycznego kapłana, dlatego osobiście do niej przyjeżdżał kilka razy w miesiącu⁵⁰. Ponadto w tym czasie w Beaver Lake ukończono

⁴⁵ A. SYLLA, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements*, s. 279-280.

⁴⁶ Ks. Paweł Kulawy OMI – ur. 24 czerwca 1877 r. w Leśnicy k. Opola. Po ukończeniu Collegium Carolinum w Valkenburgu kontynuował teologię w Hünfeld w Niemczech, gdzie przyjął święcenia kapłańskie 8 maja 1902 r. Zaraz został wysłany do Kanady do pracy misyjnej wśród Polonii Alberty i Saskatchewan. Inicjował ideę szkolnictwa polskiego we wszystkich miejscach swojej pracy. W 1921 r. wrócił do Polski i osiadł w Krotoszynie, później w Krobi i na Świętym Krzyżu, gdzie został aresztowany przez Niemców podczas słuchania spowiedzi 26 lipca 1941 r. i osadzony docelowo w Auschwitz. Zmarł śmiercią męczeńską 21 sierpnia 1941 r. Zob. P. PORWÓŁ, *Kulawy Paweł OMI (1877-1941)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa*, s. 221.

⁴⁷ P. PORWÓŁ, *Kulawy Wojciech OMI (1871-1943)*, s. 221-222; TEGOŻ, *Kulawy Jan Wilhelm OMI (1872-1941)*, s. 221-220-221; A. SYLLA, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements*, s. 424; J. PLEWKO, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej*, s. 176.

⁴⁸ Ks. Olszewski miał duży wpływ na parafian, którzy coraz mocniej czuli się współodpowiedzialni za sprawę polską. W Skaro grunt pod kościół przekazała rodzina Huculaków, jako wyraz solidarności polonijnej. Zob. E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 116; A. SYLLA, *Memoirs. Sketches on early Polish settlements*, s. 424; W. KRUSZKA, *Historia Polska w Ameryce*, s. 29.

⁴⁹ E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 116.

⁵⁰ Tamże.

budowę kościoła pod wezwaniem Wniebowstąpienia Pańskiego, który stał się lokalnym centrum Polonii. Duchowny również osobiście obsługiwał w nim wiernych według możliwości czasowych⁵¹.

POCZĄTEK ZGROMADZENIA SIÓSTR POMOCNIC APOSTOLATU

Ksiądz F. Olszewski miał świadomość, że samodzielnie nie zdoła zapewnić odpowiedniej opieki szkolnej dzieciom polskich emigrantów w szkołach, które zakładał przy kościołach. Pokora, którą się cechował, pozwoliła mu przyznać się, że potrzebuje zespołu oddanych ludzi do kontynuowania misji edukacyjno-religijnej. Celem nadrzędnym zaś było podniesienie poziomu edukacji oraz pielęgnowanie tożsamości polskiej. Analizując zasady działania władz kościelnych diecezji St. Albert uznał, że mogą mu pomóc w tym tylko ludzie „z emigracji”. Poskutkowało to oschłością kurii biskupiej wobec ks. Olszewskiego, który wykazywał silną ekskluzywność w doborze kadry nauczycielskiej, niezależnej od nacjonalizowanego szkolnictwa kanadyjskiego. Osiedlający się na terenie parafii ks. Olszewskiego protestanci i agitatoży Kościoła starokatolickiego przedstawiali polskiego misjonarza w jak najgorszym świetle, zarzucając mu silną ekspansywność katolicyzmu⁵². *Novum* w całej misji kanadyjskiej stało się powołane przez niego w sierpniu 1903 r. stowarzyszenie dziewcząt wywodzących się z emigracji, nazwane przez niego Pomocnicami Apostolatu (*Auxiliaries of the Apostolate*)⁵³. Duchowny żywił przekonanie o słuszności istnienia stowarzyszeń zakonnych działających w przestrzeni szkolnej już wtedy, kiedy był uczniem w Instytucie Don Bosco w Turynie. Jego determinacja w sprawie formalnego ukonstytuowania się nowego zakonu szkolnego była pokłosiem salezjańskiej metody prewencyjnej w placówkach oświatowo-wychowawczych⁵⁴. Młode dziewczęta stanowiły załączek przyszłego zakonu podejmującego pracę pedagogiczną wśród dzieci polonijnych, zwłaszcza pochodzących z rodzin górniczych, dzieci biednych i z ubogich rodzin. W dalszej perspektywie miały inicjować pracę społeczno-socjalną, opiekować się utrzymaniem porządku w kościołach i kierować chórami⁵⁵. Zgromadzenie zostało zatwierdzone przez władze

⁵¹ Tamże.

⁵² W. KRUSZKA, *Historia Polska w Ameryce*, s. 29.

⁵³ T.P. MCCARTHY, *Guide to the catholic sisterhoods in the United States*, Washington: The Catholic University of America Press 1955, s. 8.

⁵⁴ A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271.

⁵⁵ T.P. MCCARTHY, *Guide to the catholic sisterhoods in the United States*, s. 8.

kościelne w tym samym roku i mogło działać na obszarze diecezji St. Albert. Bp Legal OMI 6 lipca 1904 r. przyjął do nowicjatu oficjalnie trzy pierwsze próbantki (Annę Chamulkę (s. Weronika), Annę Dziewieńkę (s. Arsenia), Wiktorię Wachowicz (s. Franciszka). Dom generalny wyznaczono przy kościele w Krakowie. Kilka dziewcząt skupionych wokół zakonu odroczonego w rozpoczęciu nowicjatu⁵⁶.

Dnia 6 lipca 1904 r. bp Legal z St. Albert

[...] pobłogosławił nam ubiór zakonny. Po prześpiewaniu po raz drugi litanii do Wszystkich Świętych i innych ceremonii ustanowił i zatwierdził nas kanonicznie Siostrami Pomocniczymi Apostolstwa. Przełożoną ustanowił [...] Annę Drwięka; więc są i zakonnice polskie w Kanadzie! Ks. Biskup miał długą przemowę do Polaków i bardzo pochlebnie się wyrażał o Polakach, przypominał wielkie czyny i żywą wiarę narodu polskiego; mówił: „Pragnę, abyście zachowali wasz język polski, zwyczaje, obyczaje i tradycje waszych praojców, i pozostali zawsze wiernymi Kościołowi rzymskokatolickiemu. Do tego wam są potrzebne szkoły nie schizmatyckie ani protestanckie, ale czysto polskokatolickie, a mam wielką nadzieję, że pierwsze zakonnice polskie w Kanadzie doprowadzą do tego celu i że nie wyginie szlachetny naród polski w Kanadzie”⁵⁷.

Kandydatki osobiście udawały się do Edmonton, aby składać śluby czasowe i wieczyste. Otrzymały zaakceptowaną przez hierarchę do realizacji regułę zakonną sporządzoną przez ks. Olszewskiego, w której dominowały trzy elementy: milczenie, modlitwa i studiowanie. Duchowny o ile przewidywał, że dwa pierwsze filary były do osiągnięcia, o tyle sprawa pogłębiania wiedzy stanowiła poważny problem. Z racji, że nowicjuszki miały jedynie wykształcenie na poziomie elementarnym, ks. Olszewski zakupił w pobliżu kościoła św. Joachima w Edmonton dwie stancje, w których siostry zamieszkały na czas uzupełnienia nauki w Liceum Świętej Marii. Pierwszą wykwalifikowaną nauczycielką została s. Franciszka Wachowicz. Ks. Olszewski, chcąc mieć realny wpływ na utrzymanie polskiej tożsamości wśród najmłodszych emigrantów, wysyłał do szkół przy zorganizowanych przez niego punktach misyjnych swoje siostry, które chroniły uczniów przed ekspansją wszechobecnego protestantyzmu⁵⁸.

⁵⁶ A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271; T.P. MCCARTHY, *Guide to the catholic sisterhoods in the United States*, s. 8.

⁵⁷ W. KRUSZKA, *Historia Polska w Ameryce*, s. 29.

⁵⁸ E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 117; A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 271.

Pomocnice Apostolatu pierwsze kroki w misji szkolnej stawiały od 1906 r. w osadzie Kraków. Pomimo trudności organizacyjno-formalnych placówka rozwijała się pomyślnie. Po pewnym czasie liczba uczniów stała się bardzo duża, dlatego starsze dzieci uczyły podstaw edukacji młodsze dzieci, ale większość zadań była w rękach sióstr. Bp Legal patrzył na misję zakonnice w sposób bardzo optymistyczny, wielokrotnie je odwiedzał, przywożąc ze sobą przyrządy szkolne konieczne do wyposażenia sal lekcyjnych⁵⁹. Szkoła w Krakowie stanowiła pewien szablony wzór dla rozkładu materiału naukowego we wszystkich placówkach szkolnych założonych przez ks. Olszewskiego. Podstawą programową była nauka języka polskiego, historii, religii i przedmiotów przyrodniczo-matematycznych. Duchowny miał świadomość, że jego oddolna inicjatywa nie mogła liczyć na większe subwencje ze strony władz kościelnych i państwowych, zwłaszcza że zaczęły działalność szkoły *stricte* państwowe. Aby pozyskiwać konieczne fundusze na funkcjonowanie szkół, opłacenie nauczycieli oraz wypłaty dla zdolnych uczniów podejmujących gościnną naukę w innych ośrodkach edukacyjnych, intensyfikował własną pracę fizyczną w swoim gospodarstwie rolnym, które pozwalało mu uzyskiwać konieczne pieniądze na powyższe cele⁶⁰.

Polska szkoła w Krakowie pręźnie działała do wielkiego pożaru w 1910 r., który strawił cały obiekt (kaplicę, szkołę, pomieszczenia świetlicowe). Ogień szalał gwałtownie, w tym czasie wiał silny wiatr, który przenosił palące się gonty na podwórze rodziny Seniuków, mieszkających milę dalej. Zniszczeniu uległa cała kościelna zabudowa, z wyjątkiem stodoły i narzędzi rolniczych, ponieważ znajdowały się one w sporej odległości od szkoły klasztornej. Wielkim problemem było zniszczenie wszystkich ksiąg metrykalnych Polonii i dokumentacji prywatnej ks. Olszewskiego, którą gromadził od czasów szkolnych. Nikt nie znał dokładnie przyczyn pożaru. To wielkie nieszczęście nie zmniejszyło odwagi polskiego misjonarza. Natychmiast zaczął budowę nowego domu, który miał spełniać dotychczasowe funkcje⁶¹. Niestety, zaczął pogarszać się stan jego zdrowia. Coraz wyraźniej dawały o sobie znać skutki misyjnego życia z pierwszych lat po przybyciu na

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Ks. Olszewski braki finansowe nadrobił uprawą własnej ziemi, z której sprzedawane płody rolne zasilaly jego budżet, przekazywany najpierw na opłaty za funkcjonowanie szkoły oraz na wypłaty dla nauczycieli. Zob. tamże.

⁶¹ Władze kościelne zaczęły nieprzychylnie patrzeć na zakon założony przez ks. Olszewskiego, gdyż uznawały, że zbyt mocno obciąża on finansowo biedną Polonię kanadyjską. Sugerowano również, by siostry wyjechały ze swoją misją pedagogiczną do bogatszych polonusów w USA. Zob. A. SYLLA, *Memories of Mundare, Edmonton*, s. 321, 327, 332.

kanadyjską prerię oraz kontuzje, których nabawił się spadając z rusztowania podczas budowy kościoła i szkoły w Krakowie. Wielokrotne przemrożenia kończyn dolnych potęgowały bolesny reumatyzm. Ponadto władze centralne przekazały, że czas szkół pionierów minął i nastąpiła era edukacji masowej i kolektywnej. Miejscowy biskup dał do zrozumienia, że pokładał w jego siostrach większe nadzieje na pracę wśród autochtonów, na co ks. Olszewski był obojętny. Lekarze radzili duchownemu jako jedyny ratunek zmianę klimatu na zdecydowanie cieplejszy, który łagodziłby objawy chorobowe. Ks. Olszewski, mimo wrodzonego hartu ducha i wielkiej siły samozaparcia, po pewnym czasie nie widział możliwości odbudowania swojego ponaddziesięcioletniego dzieła. W pewnej formie rezygnacji i beznadziei 4 lipca 1911 r. wraz z Pomocnikami Apostolatu na stałe opuścił swoje dzieło, jakim była osada Kraków na kanadyjskiej prerii, i przeniósł się do USA⁶².

ZAKOŃCZENIE

Ksiądz Olszewski osiadł wśród polskich osadników w miejscowości Fried (1911-1917) w USA w diecezji Fargo w Dakocie Północnej⁶³. W następnych latach przemieszczał się wewnątrz niej, inicjując za zgodą władz kościelnych polskie ośrodki duszpasterskie. Kolejnym miejscem była parafia Minto (1917-1919). Stamtąd przeszedł do diecezji Duluth w Minesocie (1919-1920), skąd ostatecznie przeniósł się do diecezji Wheeling i został mianowany proboszczem w New Cumberland (1920-1955) w stanie Wirginia Zachodnia, gdzie dopełnił swoich dni.

Realizując salezjańskie ideały, w każdej parafii dbał o edukację polskich dzieci, a zwłaszcza o zachowanie ojczystego języka. Powołany przez niego w tym celu zakon Pomocnic Apostolatu przetrwał do 2006 r. – do śmierci ostatniej siostry z tego zgromadzenia. Ks. Olszewski nigdy nie stracił kontaktu z Polską, nie zapomniał polskiego języka. Wspierał swoją rodzinę w trudnych latach komunizmu. Odnajdując kolejne ślady życia i działalności krzepickiego rodaka, można zauważyć, że upór i determinacja w dążeniu do wyznaczonych celów, a także odwaga, patriotyzm i głód wiedzy były moty-

⁶² W kościołach zbudowanych staraniem ks. Olszewskiego nabożeństwa w języku polskim odprawiali polscy misjonarze do początku lat dwudziestych XX wieku. Zob. A. SYLLA, *Memoires of Mundare*, s. 55-57; TEGOŹ, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 273.

⁶³ E.J. LEGAL, *Short sketches of the history the Catholic Churches*, s. 117; A. SYLLA, *Kraków – Father Olszewski's settlement*, s. 273.

wami jego działalności misyjnej. Schyłek jego życia skupiony był wokół kultywowania polskości w parafii, w której w wieku 69 lat podjął się budowy w New Cumberland nowego kościoła, w dużej mierze własnym sump-tem, w którym obchodził Złoty Jubileusz kapłaństwa. Zmarł na zawał serca 24 lutego 1955 r.⁶⁴

W artykule ograniczono się jedynie do przedstawienia kanadyjskiego okresu pracy misyjnej ks. Olszewskiego i nie poruszano szerzej wątków pracy w USA. Był to czas najintensywniejszej posługi, co wynikało z młodego wieku, dobrego zdrowia, a także upartości i bezkompromisowości w zdoby-ciu wyznaczonych sobie celów. Dzięki zasobom archiwalnym w Polsce i za granicą udało się dość pogłądowo zaprezentować jego misję w latach 1898-1910, ale nie można mówić o wyczerpaniu tematu. Większość dostępnych materiałów źródłowych i pamiątkarskich z okresu jego studiów i pracy emigracyjnej jest podana w wersji angielskiej. Siła zakonu oblatów i ich emisariuszy – braci księży Kulawych zdecydowanie przyćmiła wieloaspek-tową posługę ks. Olszewskiego. To prawdopodobnie spowodowało jego „wielką nieobecność” w opisie pionierskiego etapu misji katolickich w Ka-nadzie. Odnalezienie jego osoby i przywołanie wkładu w życie tamtejszej Polonii zawdzięcza się tylko najbliższej rodzinie, która po latach dociekań genealogicznych zdobyła cenne materiały dotyczące ich przodka. Z racji ograniczeń redakcyjnych wiele aspektów codziennego życia duchownego na prerii nie zostało przedstawionych. Może to stanowić jednak zachętę do po-głębienia życia ks. Olszewskiego i Polonii skupionej wokół niego w osobnej monografii.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archdiocesan Archives of Edmonton

sygn. Sacramental records, St. Thomas Catholic Church at Tomahawk, Alberta

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza

sygn. Księgi parafialne 329, Album condidatorum Confraternitatis SSmi Patriarche Josep consignandorum in ecclesia Krzepices

Archiwum Oblackiej Prowincji Wniebowzięcia w Toronto

sygn. brak, S. PUCHNIAK, *Polish Missionary Oblates of Mary Immaculate*, t. 1: *Western Canada*, Toronto 1973 (mps)

⁶⁴ <https://moremaiorum.pl/ksiadz-franciszek-olszewski-krzewiciel-wiary-i-polskosci-za-wielka-woda/> [dostęp: 20.02.2024].

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej Kraków

sygn. (stara) 1454, J. Długolecki SDB, *Polacy w nowicjatach salezjańskich poza swoją prowincją do roku 1914*, Kolonia 1975 (mps)

sygn. (stara) 1403, A. Ślida SDB, *Nowicjusze polscy w nowicjatach włoskich*, [b.m.r.w.] (mps)

Archiwum prywatne Haliny Raczyńskiej-Molik

Schedule tableau No 1

Office of Archives and Records Diocese of Wheeling-Charleston

sygn. Clergy, Rev. Francis Olszewski

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Fifth Census of Canada 1911, t. 2, Ottawa: Printed by C.H. Parmelee 1912.

KOBOS A., PEKACZ J., *Polonia in Alberta 1895-1995; the Polish Centennial in Alberta*, Edmonton: University of Alberta Press 1995.

KRUSZKA W., *Historia Polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*, t. 11, Milwaukee, Drukiem Spółki Wydawniczej Kuryera 1907.

LEGAL E.J., *Short sketches of the history the Catholic Churches and missions in Central Alberta*, Winnipeg–Manitoba: West Canada Publishing Co. 1914.

SYLLA A., *Kraków – Father Olszewski's settlement (1899-1910)*, [w:] *Polish settlers in Alberta. Reminiscences and biographies*, red. A. Matejko, Toronto: Polish Alliance Press Ltd. 1979.

SYLLA A., *Memoirs. Sketches on early Polish settlements and the Polish Roman Catholic Church in Western Canada*, Toronto: Missionary Oblates of Mary Immaculate, Assumption Province, 1997.

SYLLA A., *Memories of Mundare*, Edmonton: Mundare Historical Society 1980.

OPRACOWANIA

ALBAŃSKI Ł., KOWALSKI M., *Bracia Kulawi i budowanie kompletności instytucjonalnej imigrantów polskich w Manitobie 1898-1905*, „Biografistyka Pedagogiczna” 8(2023), nr 1, s. 421-437.

DAFOE J.W., *Clifford Sifton in relation to his times*, Toronto: Macmillan Company of Canada 1931.

DICKINGER CH., *Franciszek Józef I*, Warszawa: Świat Książki 2006.

KĘSIK K., *Duchowieństwo katolickie powiatu wieluńskiego a sprawa narodowa w latach 1842-1865*, „Rocznik Zduńskowolski” 2(2023), s. 39-75.

KLUJ W., *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriach Kanady (1898-1927)*, [w:] *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum” 2007.

KUPKA A., *Sylla Antoni*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.*, red. J. Pater, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1996, s. 406.

MAGNAN J., *I remember Archbishop Adelard Langevin*, Saint Boniface: Oblates of Mary Immaculate 1966.

MARUNCHAK M.H., *The Ukrainian Canadians. A History*, Winnipeg: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in Canada 1970.

- MAZUREK J., *Kraj a emigracja. Ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 r.)*, Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2006.
- MCCARTHY T.P., *Guide to the catholic sisterhoods in the United States*, Washington: The Catholic University of America Press 1955.
- PIELORZ J., *Błogosławiony Józef Cebula OMI (1902-1941). Wychowawca młodzieży i męczennik za postawę kapłańską*, Poznań: Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej 2005.
- PLEWKO J., *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej (1896-1914)*, „Studia Polonijne” 13(1990), s. 167-185.
- PORWOŁ P., *Kulawy Jan Wilhelm OMI (1872-1941)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.*, red. J. Pater, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1996, s. 220-221.
- PORWOŁ P., *Kulawy Paweł OMI (1877-1941)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.*, red. J. Pater, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1996, s. 221.
- PORWOŁ P., *Kulawy Wojciech OMI (1871-1943)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.*, red. J. Pater, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1996, s. 221-222.
- RECZYŃSKA A., *Początki polskiego osadnictwa na kanadyjskich preriach w relacjach ojca Antoniego Sylli*, [w:] *Amerykomania*, red. W. Bernacki, A. Walaszek, t. 2, Kraków: Wydawnictwo UJ 2012, s. 697-710.
- RÓŻAŃSKI S., *Polscy oblaci w Kanadzie – duszpasterze polonijni i misjonarze (1896-2016)*, Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum” 2019.
- SAKOWICZ E., *Biuletyn Polonijny (48)*, „Collectanea Theologica” 70(2000), nr 2, s. 127-158.
- TKACZYK W., *Kraków, Alta., archidiec. Edmonton*, [w:] *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, red. E. Walewander, Lublin: Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL 1993, s. 443-444.
- TRELA-MAZUR E., *Oblaci polscy we Francji i krajach Beneluksu*, [w:] *Duchowieństwo polskie w świecie*, red. A. Judycka, Z. Judycki, Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski 2022, s. 343-348.
- ZŁOTKOWSKI D., *Krzepice w XIX wieku – społeczeństwo i gospodarka*, [w:] *Krzepice a historia Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Krzepice 2008, s. 110-130.

PRASA

- KULAWY J.W., *Letter of September 13, 1899 to the Superior General, Fr. Augier*, „Missionis” 37(1899), s. 367-372.

NETOGRAFIA

- <https://moremaiorum.pl/ksiazka-franciszek-olszewski-krzewiciel-wiary-i-polskosci-za-wielka-woda/> [dostęp: 20.02.2024].
- https://caedm.ca/wpcontent/uploads/2021/06/2021_06_28_Bishop_Grandin_Backgrounder.pdf [dostęp: 22.03.2024].
- <https://m.niedziela.pl/arttykul/74028/Misjonarz-w-kanadyjskim-Krakowie> [dostęp: 25.03.2024].

Z KRZEPIC DO KANADY.
PRACA POLONIJNA KS. FRANCISZKA OLSZEWSKIEGO NA PRERIACH ALBERTY

Streszczenie

Ksiądz Franciszek Olszewski (1869-1955) urodził się w Krzepicach w zaborze rosyjskim. Religijna atmosfera domu rodzinnego pomogła mu odczytać powołanie do kapłaństwa. Po nauce w ośrodkach salezjańskich we Włoszech i studiach teologicznych we Francji, w 1898 r. udał się do pracy misyjnej z kilkoma oblatami do Kanady. Po przyjętych święceniach w 1900 r. zasilił jednak szeregi duchowieństwa diecezji St. Albert, nie zostając członkiem zakonu. Prowadził ożywioną pracę misyjną w duchu polskiego patriotyzmu. Założył osadę Kraków oraz kilka mniejszych polskich parafii z kościołami i kaplicami. Kontynuacją opieki religijnej była edukacja dzieci polskich emigrantów, dlatego w 1903 r. otrzymał zgodę na założenie żeńskiego zakonu Pomocnic Apostolatu do pracy szkolnej. W 1910 r. doszło do pożaru w jego największym dziele, jakim był Kraków, w wyniku którego spłonął kościół i zabudowa plebańsko-szkolna. Mimo chęci odbudowy kompleksu do głosu dochodziły jego problemy reumatyczne, uniemożliwiające normalne funkcjonowanie. W tym samym roku wraz z zakonnicami przeniósł się do USA, gdzie w kilku diecezjach prowadził ożywioną misję polską do swojej śmierci w 1955 r.

Słowa kluczowe: Franciszek Olszewski; emigracja; Kanada; St. Albert; Kraków

FROM KRZEPICE TO CANADA.
REV. FRANCISZEK OLSZEWSKI'S POLISH WORK IN ALBERTA PRAIRIES

Summary

Rev. Franciszek Olszewski (1869-1955) was born in Krzepice in the Russian partition. Religious atmosphere found in his family home led him to become a priest. Having finished his education in Salesian centres in Italy and graduating from theological studies in France in 1900, together with several oblates he went to Canada to do missionary work. After being ordained to the priesthood in 1900, he joined the clergy of the Diocese of St. Albert and he did not become the member of the order. He did dynamic missionary work in the spirit of Polish patriotism. He established the Kraków settlement as well as a range of smaller Polish parishes with churches and chapels. He took religious care of Polish emigrants' children. In order to continue that mission, he obtained approval for establishing the Sisterhood of Auxiliaries of the Apostolate to do schoolwork. In 1910, fire occurred in the Kraków settlement, which was his greatest work. As a result, the fire consumed the church as well as the church and school buildings. He was willing to rebuild the burnt settlement, however, his rheumatic problems prevented him from normal functioning. The same year, together with nuns he moved to the USA, where he ran a lively Polish mission in several dioceses until his death in 1955.

Keywords: Franciszek Olszewski; emigration; Canada; St. Albert; Kraków